

GADAMER VISZONYA A FELVILÁGOSODÁS ELŐÍTÉLET-FELFOGÁSÁHOZ

ABSTRACT: (*Die Beziehung Gadamers zu der Vorurteil-Auffassung der Aufklärung.*) Das Hauptcharakteristikum der Vorurteil-Auffassung der Aufklärung ist, daß sie den Vorurteil mit dem falschen Bewußtsein identifiziert hat, und deshalb betrachtete sie ihn als liquidierbar und abschaffbar. Diese Absicht bezieht sich besonders an dem Religiösen-Vorurteilen. Im Gegensatz dazu befand E. Burke die Vorurteilen für Werte, für bewahrende Werte. Gadamer strebt sich nach vielfältigeren Annäherung, die die nützliche und schädliche Vorurteile voneinander trennt. Er strebt sich besondere Betonung an die positive Definition der Angesehenheit und an deren unpersönlichen Form, an die Tradition, in der er als Sitten befestigte Vorurteilen für historische Werte anerkennt.

A felvilágosodás és az előítéletek

Maga a felvilágosodás mint fogalom természetszerűen kelt pozitív érzéseket az európai gondolkodó emberben, hiszen ki ne tartaná értékesebbnek a világosságot a sötétségnél, a világosan átlátható igaz ismereteket a hamisságnál. Nem véletlen, hogy az angol felvilágosodás első nagy alakja, Francis Bacon is az igazságkeresést tekinti az ember legszentebb feladatának: "Bárhogyan ítéli is meg... az elkorcsosult emberi elme és indulat, az igazság, amely egyedüli bírója önmagának, azt hirdeti, hogy az igazság keresése, amely mintegy annak tett udvarlás, vagy szerelmi vallozás, az igazság befogadása, amely a vele való együttlét, és az igazságról való meggyőződés, amely a vele való nász -- a legfőbb érték az emberi természetben" (1). Az igazság eléréséhez pedig a hamisság felismerésén át vezet az út. Ennek alapján tekinti saját maga és általában a tudományos gondolkodás legfőbb feladatának a téveszmék, elfogultságok, általában az előítéletes gondolkodás tudatosítását, illetve leküzdését (2). Az ő értelmezésében ugyanis a hamisság leleplezése automatikusan eredményezi az előítéletes gondolkodás elhalását. Utóbbi gondolata sajnos illúziónak bizonyult, viszont a kérdés megközelítésével jelentősen hozzájárult nem csak a felvilágosodás előítélet-felfogásához, hanem a mai értelmezés lehetőségeihez is. Amikor az időmunka jellemzőiről ír, többek között hangsúlyozza, hogy az előíté-

leteknek egyaránt vannak az emberre mint az emberi nemre jellemző vonásai, s a szubjektumhoz kötődő sajátosságai, hogy az előítéletek a mindennapi gondolkodásban s a tudományban egyaránt megtalálhatók, hogy az érzelmi viszonyulás gyakran előítéletesen jelenik meg.

Bacon, s hozzá hasonlóan Descartes is alapvetően ismeretelméleti oldalról közelíti meg az előítéleteket. A felvilágosodás későbbi gondolkodóinál az érdeklődés súlypontja áttolódik a vallási előítéletek kritikájára, amint Heller Ágnes Spinozáról mondja: "A vallást, mint utána is minden felvilágosító kizárólag előítéletes oldaláról elemezte és bírálta" (3). E kijelentés jelzi, hogy az angol, s különösen a francia felvilágosodásban a vallási, s az ehhez kötődő társadalmi előítéleteket tekintik leginkább veszélyeseknek és felszámolandóknak. Emellett meg kell jegyezni, hogy a vallást nem kizárólag előítéletes oldaláról bírálták, hanem például az egyházi intézményrendszert is támadták. Az tény, hogy a vallás pszichikai, kiegészítő, közösg-teremtő stb. funkcióinak elemzése elkerülte érdeklődésüket. A felvilágosodásnak az előítéletek elleni "keresztshadjáratát" talán Chamfort gondolata fejezi ki a legkategorikusabban: "Aki szétrombolt egy előítéletet, akár csak egyetlen egyet is, az az emberiség jótöveje" (4). Ez a felfogás erősen túlzó, s az egyes gondolkodóknál részben eltérő megközelítésekkel találkozhatunk, a kor általános szemléletének jellemzéseként elfogadhatjuk Váriné Szilágyi Ibolya megfogalmazását: "A fény századában éppoly erősen hittek az előítéletek abszolút elűzésének lehetőségében, mint amennyire a ráció, a felvilágosult ész hatalmában, hiszen az előítéletet a tudatlanságból származtatták" (5). (Ezt a szemléletmódot később is nyomunkövehetjük a felvilágosodás tartós hatásaként. Hasonló értelmezéssel találkozunk például A. Gramsci írásaiban (6). Milyen problémákat vet fel ez az értelmezés? Heller Ágnes szerint az egyik fő gond, hogy a felvilágosodás a tudás-nem tudás rossz alternatívájából indul ki a kérdés megközelítésében, azaz abszolút módon szembeállítja a kettőt (7). Gondot jelent az is, hogy szerintük mindent az ész mérlegére kell tenni, s az észet valami általános ítélőbíróként értelmezik, holott az is történelmileg, társadalmilag meghatározott, s változásában nem csak a megszakíttottság, hanem a folytonosság is kifejeződik. S egyáltalán az észet lehet-e mindig tiszta értéknek tekinteni, amikor az pusztító dolgokat is produkál -- gondoljunk például az atom- vagy a hidrogénbombára? A gondolkodó utódok számára az is nagy gondot jelentett, hogy azonos lehet-e az ész szerepe a természet, illetve a társadalom megismerésében, s lehet-e az ész ítélőszéke elé vinni az erkölcsi gondolatokat vagy az ember érzelmi viszonyulásait. Mindezekből természetszerűen következik, hogy az utókor gondolkodói közül sokan kritikával kezelték a felvilágosodás előítélet-felfogását, melyben egyaránt megjelent e felfogás teljes elutasítása, illetve az árnyaltabb, sokoldalúbb megközelítés igénye.

E. Burke az előítéletek védelmében

Az árnyaltabb megközelítés ezen igénye jelenik meg Hans-Georg Gadamer előítélet értelmezésében. Ennek bemutatása előtt azonban indokolt röviden kitérni Edmund Burke gondolataira. Ezt indokolja az a tény, hogy ő volt a felvilágosodás előítélet-felfogásának első kortárs kritikusa, s emellett Gadamer megközelítési módjának több eleme már nála kimutatható. Burke munkája (8) már 1790-ben megjelent Londonban, az angol konzervativizmus első elméleti kifejtéseként a francia felvilágosodás és forradalom elméletével és gyakorlatával szemben, s még a jakobinus diktatúra csak ezután következett. A francia forradalom elemzését illetően joggal állapítja meg Kontler László, hogy Burke-öt "...erősen gátolták tudatosan vállalt és vallott előítéletei, melyek az új rend mindenestül való elutasítására ösztönözték" (9). Ő az előítéletet nem előzetesen kialakított megalapozatlan, s ezért hamis ítéletként fogja fel, inkább a szokásrendhez, hagyományhoz kötődés értelmében. Azért is veti el a francia forradalmat, mert az az emberiség hagyományaival, előítéleteivel ellentétes, sőt éppen ezen hagyományok, előítéletek elpusztítását célozza. Ezért bölcs előítélet szerinte, ha borzadunk azoktól, akik felforgatják az állam rendjét, akik megszüntetik a régi tartományi tagozódást, melyhez az embereket ősidők óta előítéleteikből, szokásaikból táplálkozó hűségük köti. Szerinte tehát az előítéletek értékkel jelentenek, nem engedhetjük meg a felszámolásukat, nem dobhatjuk sutba, sőt "...nagyon is becsben tartjuk őket s... ezt épp azért tesszük, mert előítéletek, s minél hosszabb ideje élnek, s minél inkább elterjedtek, annál inkább ragaszkodunk hozzájuk" (10).

Nem csak a forradalmat, mint a hagyományos rend elpusztítóját támadja, hanem a tiszta racionalizmus érvényesítésének szándékát is. Az igazi tudós szerinte nem ezt teszi, hanem "...ahelyett, hogy megdöntené az általános előítéleteket, képességeit arra használja fel, hogy felfedje a bennük rejlő látens bölcsességet... okosabbnak vélik fenntartani az értelmet is magában foglaló előítéletet, mint elhajítani az előítélet leplét, s nem hagyni egyebet, mint a puszta értelmet" (11). Az előítéletek nem csak a gondolkodói elme számára jelentenek értéket, hanem az emberek mindennapi életében is fontos szerepük van. Ezek teszik lehetővé szerinte, hogy az ember cselekedetei ne összefüggéstelenek legyenek, hogy kötelességei szokássá válnak, hiszen a jellemben beépülve erényként jelennek meg. Értékesnek tekinthetjük azon gondolatát, hogy az előítéleteknek jelentős szerepük van a mindennapi élet gazdaságos vezetésében, hiszen az egyén nem képes mindig saját tudása, saját mérlegelőképessége alapján eligazodni a bonyolult jelenségek között, ezért helyes, ha épít a szokásokra, hagyományokra, vagy Burke szavai szerint: igénybe veszi a nemzetek és az idők általános tőkéjét és bankját. Lukács György, bár nem valószínű-

nő, hogy ismerte Burke munkáját, a mindennapi tudat jellemzése során hasonlóan a gazdaságosságot tekinti egyik fő sajátosságának, s természetes értékének (12). Nem tekinthető ilyen egyértelműen pozitívnak az előítéleteknek a szerző által hangsúlyozott "hajtóerő" szerepe: "Az előítélet veszedelem esetén könnyen alkalmazható: a szellemet előzetesen a bölcsesség és az erény egyenes pályájára vezérli, s nem engedí, hogy a döntés pillanatában az ember habozzon, kétkedő, tanácstalan vagy határozatlan legyen" (13). Az nyilvánvaló, hogy az említett hajtóerő szerep valóságos, csak hogy az irány, amire mozgósít különböző lehet. Vezényelhet bennünket értékek védelmére, de ugyanúgy torz célok, embertelen tettek megvalósítására is. Nem véletlen, hogy G. W. Allport éppen a mérlegelés hiányát kifejező, gondolkodás nélküli, előítéletes érzelmektől átítatott tetteket tartja veszélyeseknek, mivel ezekre épít minden demagógia (14).

Burke előbbieken röviden jelzett gondolatai alapján is megfogalmazhatjuk, hogy alapvető szándéka a felvilágosodás előítélet-felfogásának egyértelmű elvetése, mivel ő az előítéleteket nem az emberi gondolkodás szégyellnivaló, elpusztítandó produktumainak tekinti, hanem éppen ellenkezőleg, egyértelműen pozitív, megőrzendő értékeinek. Viszont, ha a felvilágosodás előítélet-értelmezése merevnek, egyoldalúnak minősíthető, Burke-é is az, csak a másik oldalról. Emellett el kell ismerünk, hogy az előítélet több valóságos vonására felhívja a későbbi elemzők figyelmét.

A kérdés sajátos megközelítése Gadamer elméletében

Gadamer is a felvilágosodás előítélet-felfogásának kritikájából indul ki, de megközelítése többoldalú. Nem egyszerűen elveti a felvilágosodásnak a kérdéssel kapcsolatos értelmezését, inkább annak egyoldalúságaira hívja fel a figyelmet. Együttal az *Igazság és módszer* című munkájában kifejtett hermeneutikai filozófiájához a gyökereket, forrásokat is keresi, s ehhez is szüksége van bizonyos átértékelésre. Kiinduló gondolata, hogy nem a kérdés vizsgálata helytelen, hanem megközelítési módja, "Tudniillik a felvilágosodásnak is van egy előítélete, mely a lényegét hordozza és meghatározza: a felvilágosodásnak ez az alapvető előítélete abban áll, hogy előítélettel viseltetik egyáltalán mindenféle előítélettel szemben, így a hagyományt megfosztja erejétől." (15) Hibának tartja, hogy ezen szemlélet nem különböztette meg a valójában leküzdendő és a "legitim" előítéleteket. Ezzel lejáratta az előítélet fogalmát, mivel azt kizárólag negatívan értelmezte, holott a korábbi történelmi időszakban használt "prejudicium"-nak, mint jogi fogalomnak pozitív aspektusa is volt. A jogszolgáltatásban azt az előzetes jogi döntést nevezték előítéletnek, melyre a voltaképpeni ítélet megszületése előtt került sor. Igaz, hogy ez előítéletes

viszonyulást jelentett azzal szemben, akire vonatkozott, esetleg hátrányos volt számára, de az előzetes ítélet valamilyen hagyományos értékhez kötődött. Értelmezése szerint a kor másik nagy hibája, hogy mindent az ész mérlegére akart helyezni, s ez több szempontból is problematikus. Például azért, mert nem valósulhat meg egyformán a természet- illetve a társadalomtudományokban. Míg a természet megismerése során egy ítélet megalapozásában a "tárgyi megfelelés" a bizonyosság lényeges eleme, a történelemben ez nem lehet az érvényes kijelentés igazolási módja. Különösen a hagyomány értékelése nehéz így módon, hiszen így "...a hagyomány lehetséges igazsága attól a szavahihetőségtől függ, melyet az ész tulajdonít neki". Márpedig Gadamer szerint a hagyomány igazságok, értékek hordozója, a történelmi megismerés éppen a hagyományok megértésén, s nem elvetésén alapul. Az ész azért sem lehet abszolút mérce, mert nem állandó, hanem "történelmi ész"-ként létezik, nem önmagának ura, hanem az adott történelmi körülmények által meghatározott. Ezért is van az, hogy minden kor máshogy viszonyul a múlthoz, s mást ért meg belőle.

Különösen támadja az angol és a francia felvilágosodás vallási előítéletek ellen vívott harcát, hogy a megalapozatlan ítéleteket, illetve előítéleteket főként a vallásban keresték, így a keresztény vallási hagyományt, mint hamis gondolatrendszert elvetették. Éppen ezért értékeli pozitívan a német felvilágosodást, mely elismerte a vallás "igaz előítéleteit" azon az alapon, hogy az emberi ész önmagában gyenge, nem lehet meg előítéletek nélkül, s az a szerencse, ha az ember igaz előítéleteken nevelkedik.

Az előítéletek alapjait tekintve a felvilágosodás megkülönbözteti az emberi tekintélyből és az "elhamarkodásból" származókat. Előbbiekre utal Diderot is, amikor azt mondja: "A természet valósága és az élet körülményei lépten-nyomon csapdát állítanak ítéleteinknek. Ezt bizonyítja a legtöbb közmondás, bár állítólag ezekben rejlik a népek bölcsessége" (17). Ezzel Gadamernek sincs különösebb gondja, hiszen az elsietést, elhamarkodást ő is az előítélet valóságos alapjaként értelmezi. Az ő fogalommeghatározása is hasonló tartalmú: "Az előítélet magában véve olyan ítélet, melyet az összes tárgyilag meghatározó mozzanat végérvényes ellenőrzése előtt hozunk" (18). Ez a meghatározás viszont felveti azt a kérdést, hogy a megismerés során képesek vagyunk-e az összes tárgyilag meghatározó mozzanatot ellenőrizni. S ha ezt nem tudjuk megtenni, biztos-e, hogy előítélettel van dolgunk? Másrészt az előítélet nem csak attól előítélet, hogy elhamarkodva jutunk hozzá, az újabb ismeretek megszerzése előtt, hanem éppen attól válik azzá, hogy nem is merül fel az esetleges új ismeretek alapján a korrigálás igénye. A szerző súlyosabb kritikának veti alá a tekintélyből származó előítéletek problémáját. Azt az ember természetes igényének tartja, hogy saját értelmére támaszkodjon a megismerés során, ebben lé-

nyegében egyetért a felvilágosodás szemléletével. Így az ember előítéleteiért is saját maga felelős, s a "jogtalan előítéletek" fő forrását éppen a megismerő ész elfogultságában látja. Tehát a jogtalan előítéletekért nem automatikusan a tekintély a felelős, mivel a fő felelősség sohasem azé, aki a tanácsot adja, hanem azé, aki azt elfogadja. A tekintély csak olyan esetben forrása az előítéleteknek, ha a tekintély érvénye saját ítéleteink helyébe lép. Ugyanakkor a tekintély az igazság forrása is lehet, s a felvilágosodás -- mivel ezt a lényeges oldalt nem ismerte fel -- lejáratta a tekintélyt igazságtalan, egyoldalú értelmezésével.

A felvilágosodásnak a hagyományokhoz, valláshoz, előítéletekhez való viszonya Gadamer szerint természetesen váltotta ki a romantika ellentétes alapállását. Ők megfordítják a felvilágosodás alapgondolatát, s náluk az idők hajnala, a mítikus világ, a természeti társadalom, a keresztény lovagság világa kap romantikus varázst, s ezáltal elsőbbséget az igazságban. Ezt azért tartja helytelennek, a kérdés nem igazi megoldásának, mivel ebben a korábbi dogmatizmus helyére egy új dogmatizmus lép.

Mi tehát a helyes viszony a felvilágosodás előítélet-felfogásához, milyen irányba kell elindulnunk a valódi megoldás reményében? Gadamer a következőkből indul ki: túl kell lépni azon az előítéletes felfogáson, hogy minden előítélet hamis, s így minden előítélet felszámolható és felszámolandó; az előítélet helyes hermeneutikai megközelítése céljából pozitív értelmezést kell adni a felvilágosodás által vallott felfogásnak; fel kell tárnunk az előítéletekben, hagyományokban, tekintélyben rejlő pozitív értékeket, de nem azért, hogy ezután minden előítéletet értéknek tekintsünk, hanem azon célból, hogy az érték elválasztható legyen az értéktelentől, az igaz a hamistól, a hasznos előítélet a káros előítélettől.

Ezen új irányba történő elinduláskor több esetben hivatkozik Schleiermacher árnyaltságra törekvő értelmezésére, aki megkülönbözteti az elfogultságból következő tartós, és az elhamarkodásból eredő pillanatnyi előítéleteket. Ezen értelmezésben a megismerő emberre kerül a hangsúly, s háttérben marad a társadalmi hatások, tudattartalmak szerepe. A pillanatnyi előítélet megszüntethető, ha nem elhamarkodotnak ítélnünk, az elfogultság pedig egyaránt játszhat pozitív és negatív szerepet.

Gadamer hangsúlyozza azt a veszélyt, hogy a megismerés során az egyén ahhoz vonzódik egyoldalúan, ami közel áll gondolkodásához, eszmeköréhez. Ezt a vonást Hernádi Miklós szellemesen így fogalmazza meg: "Aki igazat ad nekünk, annak mi is igazat adunk, hisz nem tévedhetett abban, hogy nekünk igazunk van" (19).

Gadamer saját felfogásának kifejtéséhez érdekes módon éppen a felvilágosodásban keres és talál autoritást követendő tekintélyt. Úgy ítéli meg, hogy elfogadhatjuk a Descartes által megfogalmazott mindenben való kételkedés igényét, hogy

semmit ne fogadjunk el igaznak, míg értelmünkkel világosan be nem látjuk. Külön értéknek tekinti, hogy Descartes az erkölcsre nem terjesztette ki az igazság ész alapon történő megmérését, s ez lehetővé teszi azt a következtetést, hogy a társadalomban, a történelemben, az emberi viszonyokban az ész nem kizárólagos mérőeszköze az értékek keresésének. Nem is jogtalan ez a következtetés, különösen, ha az érzelmek történelmi szerepére gondolunk.

Gadamer szerint az előítéletek természetszerűen hozzátartoznak az egyénhez, sőt az egyén létének történelmi valóságát sokkal inkább előítéletei alkotják, mint ítéletei. Erre joggal kérdezhetjük, hogy különböző történelmi korokban vagy különböző társadalmakban miért nagyobb vagy kisebb mértékű az előítéletesség, hogy megalapozottan kereshetjük-e kizárólag az egyénben az előítéletek forrását. Mivel tehát az előítéletek az ember gondolkodásának természetes alkotóelemei, ne előítélettel viszonyuljunk hozzájuk, hiszen nem lehet előre megkülönböztetni a "jogtalan" megértést gátló hamis előítéleteket, a "termékeny" igaz előítéletétől. Az előítéleteket tehát nem elvetni kell, hanem megérteni, mert azok nem csak a megismerés akadályai, hanem éppen a történelmi megismerés feltételei. Hasonlóan pozitív értékeket kapcsol a tekintély értelmezéséhez, mely a felvilágosodás szerint az előítéletes gondolkodás egyik fő bűnbakja. Míg a felvilágosodás főként az egyházi tekintélyekről beszélt, s ezek lerombolására törekedett, fel kell ismernünk azt a tekintélyt, mely az emberi gondolkodás értéke -- gondolhatunk Szókratészre, Descartes-ra vagy Kant-ra. A felvilágosodás azt a hibát is elkövette, a tekintély fogalmát azzal is eltorzította, hogy szembeállította az ésszel, pedig a tekintély esze is ész, s minek alapján állíthatjuk, hogy az értékelő mérlegelő ész tökéletesebb a tekintély eszénél -- ez akár fordítva is elképzelhető, de minderre csak előítéletmentes elemzés adhat választ. A felvilágosodás a személy tekintélyének alapját az "alávetődés" aktusában vélte megtalálni, márpedig ennek igazi alapja azon felismerés, hogy ő többet tud valamiről másoknál, azaz az ő eszének elismerésén van a hangsúly. "Ebben áll annak a tekintélynek a lényege, melyre a nevelő, az előjáró vagy a szakértő támaszkodik" (20). A nevelő és a szakértő esetében ezt részben elfogadhatjuk, viszont úgy tűnik, Gadamer pozitív előítélettel viszonyul a hatalom emberéhez, az előjáróhoz azzal, hogy az ő tekintélyének alapját is a többet tudásban látja, s ezzel idealizálja a feljebbvalót, a hatalmat. Nem ismeri fel, hogy itt a függőségi viszonynak van dominanciája, bár tény, hogy az adott személy tudása, gondolkodása, bölcsessége vagy annak hiánya jelentősen módosíthatja tekintélyként való elfogadását.

Gadamer tehát a tekintélyt értéknek tartja, mely sok esetben éppen az ismeret igazságának érvényét garantálja, s nem csak a személyi tekintélyre vonatkoztatja ezt, hanem a tekintély személytelen formáira is. Ilyen jelentős személytelen formájának tekinti a hagyományt, amely számos esetben az ismeret érvényének alapja.

Az erkölcs alapja például nagymértékben éppen a szokások és a hagyományok által kölcsönzött érvény. A romantikának is egyik fő értéke a hagyomány szerepének felismerése, s hibájaként csak az róható fel, hogy a hagyományt szembeállította az ésszel, amint a felvilágosodás szembeállította a szabadsággal. Márpedig Gadamer szerint a hagyomány nem a szabadság ellentéte, hanem mindig a szabadság és a történelem mozzanata. A hagyomány szerepét Lukács György is hasonlóan fontosnak tekinti, bár ő elsősorban nem a múlt megismerése szempontjából, hanem a mindennapi élet gazdaságos vezetésében: "Szokások, hagyományok, konvenciók roppant tömege nélkül ez az élet nem bonyolódhatna le olyan akadálytalanul, gondolkodása nem tudna olyan gyorsan a külvilágra reagálni, mint ez gyakran feltétlenül szükséges" (21).

Milyen legyen Gadamer szerint a tudomány viszonya a múlthoz, hagyományokhoz, előítéletekhez? A modern tudomány művelőinek el kell fogadniuk a kételkedés karteziánus elvét mint alpmódszert. Világosan be kell látniuk, hogy a történeti tudomány alapvetően más, mint a természettudomány, a történeti tudományban együtt van jelen a múlt és a ma, amelyben a hagyomány éppen a különböző történeti horizontok összeolvadását fejezi ki. Ezért is előítélet-mentes történettudomány nem létezik, amit az is mutat, hogy a múltat mindig az adott kor érdeklődése alapján vizsgáljuk, s emiatt más és más fénylik fel a múltból, s ez a mindig más tartalom egyaránt érvényes lehet. A tudomány és előítélet összekapcsolását, illetve összekapcsolódásuk természetességét nehezen fogadhatjuk el. Csepeli György szerint: "Elsősorban a mindennapokban élő embereknek voltak és vannak előítéleteik, s onnan szivárognak tovább a társadalmi tudás egyéb régiói, a tudomány és a művészet felé, ahol tartós megtelepedésüknek már kevésbé kedveznek a feltételek" (22). De ha -- visszatérve Gadamer értelmezéséhez -- el is ismerjük a tudós előítéletességét, nem jelenti azt, hogy tehetetlenek vagyunk e kérdésben, éppen ebből adódnak feladataink. Először is annak megakadályozása, hogy a múltat hozzáidomítsuk saját értelemelvárásainkhoz, hogy ne előre abszolút módon meghatározott értékítéletekkel közeledjünk a hagyományokhoz, a történelmi múlthoz.

Ez a veszély azért is valóságos, mert aki egy múltból szóló szöveget meg akar érteni -- mondja Gadamer -- előzetes felvázolást végez. Amint észre vesz benne valamilyen értelmet, előre felvázolja az egésznek az értelmét, s így előzetes elvárásokkal közeledik annak tartalmához. Ez pedig könnyen ahhoz vezet, hogy nem is veszi észre vagy nem tartja fontosnak az elvárásaitól eltérő vagy azzal ellentétes gondolatokat. "A fel nem ismert előítéletek hatalma az, mely süketté tesz bennünket a hagyományban megszólaló dolog iránt" (23). A semleges megközelítés sem vezet eredményre, hiszen semlegességünk hite önmagunk becsapása. Heideggerre hivatkozva mondja, hogy tudatában kell lennünk elfogultságainknak, vállalni kell

előítéleteinket, melyekben megmutatkozik másságunk. "Ezért jó oka van annak, ha az értelmező nem közvetlenül közelíti meg a dolgot meglevő előzetes véleményével, hanem kifejezetten megvizsgálja előítéleteinek legitimitását, azaz eredetét és érvényességét" (24). A szerző ezen szándéka becsülendő, de nem könnyű ítéleteinkben felismerni azok előítéletes jellegét, talán még nehezebb eredetüket kinyomoznunk, s a legnagyobb probléma érvényességük igazolásának mikéntjét megtalálnunk. Mindenesetre, ha mindez sikerülne, akkor előítéleteink nem észrevétlenül érvényesülnének, mert szembe tudnánk nézni velük. Ha előítéleteinket felismerjük, abban már tényleg benne van a kontrollálás eleme, melynek eredményeként ítéleteink vagy ellenőrzött ismeretekké válnak, vagy kihullanak gondolkodásunkból. Gadamer -- alárendelten -- ezt a lehetőséget is fenntartja, de nem a kiostálást tekinti a megoldás fő módszerének. Szerinte, miután felismertük, tudatosítottuk előítéleteinket, nyitva kell hagyni, fel kell függeszteni azokat, így megóvjuk magunkat attól, hogy meglevő előítéleteink helyét új előítéletek foglalják el.

Gadamer előítélet-felfogása rokonszenves gondolkodói alapállást fejez ki. Az elfogultságmentes megismerés követelményével, elvével azonosulhatunk. A kérdés árnyalt, többoldalú megközelítése számos értékes gondolatot eredményez, s egyben felhívja figyelmünket a probléma bonyolultságára, vizsgálatának nehézségeire. Bizonyos elfogultságtól azonban ő sem teljesen mentes. Amikor a felvilágosodás felfogásának alapvető hibájául rója fel, hogy az az előítéletet csak negatív oldalról közelítette meg, azonosítva a hamis tudattal, az ő értelmezésében az értékelés átbillen a pozitív oldalra, ha ez nem is kategorikusan történik. Mindez természetesen következik abból, hogy az előítélettel foglalkozó nagy gondolkodók nem "érdek nélkül" vizsgálják a kérdést, hanem többnyire saját filozófiai alapkoncepciójuk számára hasznos és fontos mozzanat kutatásaként. Mivel Gadamer számára a múlt megértése, a hagyomány megközelítése az egyik legfőbb törekvés, logikusan jutott ilyen értelmezésre, mely természetesen nem tekinthető a kérdés egyetlen helyes és végleges megoldásának, mint ahogyan Bacon, Allport, Burke vagy mások elmélete sem. Az viszont nem vitatható el tőle, hogy jelentősen gazdagította az előítéletekről való tudásunkat.

Jegyzetek

1. Bacon, F.: Esszék. Mérleg. 1987. 6.
2. Bacon, F.: Nóvum Organum I. és Új Atlantisz. Művelt Nép, 1954.
3. Heller Ágnes: Társadalmi szerep és előítélet. Szociológiai Tanulmányok. Akadémiai, 1971. 101.
4. Az idézett gondolat Váriné Szilágyi Ibolya: Az előítéletek nyomában című írásából származik Világosság. 1978. 4.sz. 252.
5. Uo.
6. Gramsci A.: Filozófiai írások. Kossuth, 1970.
7. Heller Ágnes: i. m. 93.
8. Burke E.: Töprengések a francia forradalomról. Atlantisz, Medvetánc, 1990.
9. Kontler László bevezető tanulmánya E. Burke fenti művéhez. 61.
10. Edmund Burke: i. m. 179.
11. Uo.
12. Lukács György: Az esztétikum sajátossága I. 1. fejezet. Akadémiai, 1969.
13. Burke E.: i. m. 179.
14. Allport, G. W.: Előítélet. Gondolat. 1977.
15. Gadamer, H-G.: Igazság és módszer. Gondolat, 1984. 194.
16. Uo. 195.
17. Diderot D.: Válogatott filozófiai művei. Akadémiai, 1983. 114.
18. Gadamer H-G.: i. m. 194.
19. Hernádi Miklós: A közhely természetrajza. Gondolat, 1973. 8.
20. Gadamer H-G.: i. m. 200.
21. Lukács György: i. m. 54.
22. Előítéletek és csoportközi viszonyok. Közgazdasági- és Jogi, 1980. Bev. 7.
23. Gadamer H-G.: i. m. 194.
24. Uo. 192.